

פתרון הבחינה

בהיסטוריה

קיץ תשפ"ה, 2025, שאלון: 22261

מוגש ע"י צוות מורים להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון לשאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. כל התשובות מנוסחות בראשי פרקים.

פרק ראשון – מלחמת העולם השנייה והשואה – פרק חובה

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-3

שאלה 1 – מדיניות השלטון הנאצי כלפי היהודים בגרמניה וכלפי ארצות הכיבוש

סעיף א'

– ההבדל בין המקורות בתיאור התגובות של אזרחי גרמניה על יום החרם:

א. מקור 1 – מיומנו של גבלס – המקור מתאר תמיכה מלאה של אזרחי גרמניה בפעולה "הציבור הוכיח סולידריות...המשמעת הייתה מופתית...אנו יכולים לסמוך על האומה כולה..." לדבריו כל האזרחים הגרמנים תמכו באופן פעיל בחרם.

ב. מקור 2 – מספרו של ההיסטוריון – המקור מתאר אדישות ופאסיביות של אזרחי גרמניה כלפי הפעולה "התושבים אדישים למדי לחרם...הם היו פאסיביים, אבל בשום אופן לא גילו איבה ל"אויבי העם", כפי שציפו מהם מסיתי המפלגה".

שתי סיבות להבדל שהצגתי:

א. יוצר המקור – מקור 1 נכתב ע"י שר התעמולה הנאצי. נקודת מבט נאצית, חדורה אידיאולוגיה המשפיעה על כתיבתו. מקור 2 הוא היסטוריון ויהודי.

ב. מועד הפרסום – ייתכן שנקודת המבט של גבלס באותו היום הייתה מוטת לאור דיווחים שקיבל באותו היום. לעומת זאת היסטוריון ממרחק השנים (1977) קיבל כבר מידע רב מה קרה באמת באותו היום ולאחריו ולכן מתאר אחרת את האירוע.

– **דימוי היהודי באידיאולוגיה הנאצית בא לידי ביטוי ביוזמת יום החרם – היהודי נחשב לטפיל על כלכלת גרמניה, עושרו בא לו מניצול אזרחים תמימים וממזימה בינלאומית להשתלט על העולם. תאוותו לכסף ולעוצמה אינה יודעת שובע והאל האמיתי שלו הוא הזהב והכסף. קריקטורות נאציות רבות תיארו את היהודי היושב על שק הזהב, הסוגד לעגל הזהב. חרם כלכלי נועד להפריד את היהודים מכלכלת גרמניה ובכך להבריא אותה, ולהפסיק את הניצול החולני שלה ע"י היהודים.**

סעיף ב'

"הסדר החדש" הוא סדר דמוגרפי, פוליטי, כלכלי ותרבותי שאמור ליישם את עקרונות תורת הגזע הנאצית ולהחליף את הסדר הקיים באירופה הכבושה.

פעולה של הנאצים לקידום הרעיון באירופה בשנתיים הראשונות של המלחמה:

א. **העברה בכפייה (טראנספר):** הנאצים העבירו עמים שנחשבו "נחותים" כדי ליישב במקומם גרמנים ובכך לאשר לגזע העליון

לשלוט בשטח הכבוש. לדוגמא: לאחר שכבשו את פולין, גירשו הנאצים את האוכלוסייה הפולנית במערב פולין, לשטח הגנרלגוברנמן שבמרכז פולין. בשטח שהתפנה במערב פולין, יישבו הנאצים אוכלוסייה ארית.

ב. **ניצול כלכלי ואנושי של שטחי הכיבוש** התבצע בשטחים בהם חיו עמים שהיו בתחתית ההיררכיה לפי תורת הגזע הנאצית.

בשטחים אלו הוקמו מחנות עבודה בכפייה. תעשיינים גרמנים והתעשייה הצבאית הגרמנית הקימה מפעלי ענק בשטח הכבוש, בעיקר בפולין, והפעילה אותם ע"י ניצול המקומיים.

ג. **דוגמא מספר הלימוד – יש להביא מקור המראה פעולה נאצית כלפי היהודים – גטו, יודנראט, השפלה ואלימות.**

שאלה 2- הגטאות, יחס האוכלוסייה כלפי היהודים

סעיף א'

- אחד מדפוסי ההתייחסות של האוכלוסייה המקומית בארצות הכיבוש הנאצי הבא לידי ביטוי במקור הוא שיתוף פעולה עם הנאצים: במצוקתם הרבה מנסים יהודים רבים למסור רכוש למכרים פולנים, בתקווה לקבלו חזרה עם סיום המלחמה, אך הפולנים שמבטיחים שהחפצים תמיד יישארו לרשות היהודים ושהם בטוחים בידם "אין מספיקים להצניע את קוצר רוחם, את רצונם העז להיפטר כבר משכניהם, את רעידת הידיים התאוותנית, שעה שהן מושטות לנטילת הרכוש היהודי..." , כלומר הם לוקחים ואינם מתכוונים להחזיר, מצפים להינות מהרכוש כאילו הוא שלהם. שיתוף הפעולה עם הנאצים בא לידי ביטוי בהסגרה והלשנה על יהודים, השתתפות בביזה ובגזל, פגיעה גופנית ואף השתתפות אקטיבית ברצח היהודים.
- המניעים של משתפי הפעולה היו בדרך כלל: מסורת אנטישמיות קודמת, הסכמה עם האידיאולוגיה הנאצית, זיהוי היהודים עם המשטר הקומוניסטי השנוא, פחד גדול מהנאצים והמחשבה שעל ידי שיתוף פעולה יוכלו לשרוד את המלחמה בצורה טובה יותר. כמו כן, כסף וטובות הנאה היו מניע נוסף לקחת חלק בפעילות של הנאצים.
- דפוס התייחסות אחר של האוכלוסייה המקומית הבא לידי ביטוי בספר הלימוד - ניתן להביא מקור המציג את ה"עומדים מהצד" או את המצילים ובתוכם חסידי אומות העולם.

סעיף ב'

השוואה בין היודנראט למדריכי תנועות הנוער:

תחומי הפעילות:

נקודת דמיון - סיוע לקהילה לשרוד בגטו. **היודנראט** עשה פעולות לסיוע כמו תמיכה וארגון הברחות מזון וחלוקת המזון שהתקבל מהנאצים, הפיכת הגטו ליצרני והשגת עוד מקומות עבודה, שמירה על רמת ניקיון בסיסית - תברואה, בתי מרחץ, טיפול בבריאות הציבור. **מנהיגי תנועות הנוער** פעלו ליצור לנוער מציאות אלטרנטיבית במסגרת תנועת הנוער הם יכלו לחלום ולשאוף לחיים אחרים. הם שרו שירי ארץ ישראל, קיימו טקסים ודיונים פוליטיים, פרסמו עיתונים והכינו עצמם לתקופה שאחרי המלחמה - לעלייה לארץ ישראל.

הבדל - **היודנראט** טיפל בכל הקהילה - מבוגרים וילדים, משפחות ויחידים. **מנהיגי תנועות הנוער** עסקו רק בנוער.

קשיים:

נקודת דמיון - פעילות בסתר תחת שלטון טרור - גם היודנראט וגם מנהיגי התנועות נאלצו להתמודד עם החיים המורכבים תחת השלטון הנאצי שמנע מהם תנועה וחופש פעילות והגביל את יכולתם לפעול כמנהיגים. הם עסקו בהברחת מזון או מידע ואנשים תחת לחץ הטרור הנאצי.

הבדל - ליודנראט היו דילמות מוסריות רבות - הכנת הרשימות לעבודות הכפייה ובהמשך למחנות ההשמדה, חלוקת המשאבים המוגבלים בקהילה. מנהיגי התנועות התמודדו עם הקושי לעבור מתנועה למחתרת לוחמת - קושי להשיג נשק ומידע מודיעיני על תנועות הנאצים.

שאלה 3 – מלחמת העולם השנייה והמאבק בנאצים

סעיף א'

– השינוי שחל במצבה של גרמניה במהלך המלחמה מתבטא בקריקטורה – בחלקה העליון נראים הנאצים בתפארתם, 1939, שנת פרוץ המלחמה, הכוחות הנאצים חדורי מוטיבציה, דרוכים למלחמה, חזקים וכך גם ההישגים שלהם. בחלקה התחתון נראים הנאצים במפלתם, 1943 – שנת המהפך במלחמה, הנאצים מתחילים להפסיד חזית אחר חזית – נראים מושיטים ידיים לעזרה (במקום במועל יד גאה), לבושים בגדים בלויים ופצועים.

– שניים מהגרמנים שהובילו לשינוי זה:

- א. הקרב באל-עלמיין - הכוחות הגרמנים שחנו בצפון אפריקה, תכננו להתקדם לכיבוש המזרח התיכון דרך מצרים. הגנרל רומל התקדם עם כוחותיו לכיוון אל-עלמיין הנמצאת כ-80 ק"מ ממערב לאלכסנדריה. הכוחות הבריטיים שהו במצרים, בפקודו של מונטגומרי הביסו את הגרמנים ודחקו אותם לנסיגה לאורך החוף של צפון אפריקה. הניצחון אפשר נחיתת כוחות בריטים נוספים וכוחות אמריקאים בנמלי צפון אפריקה (מבצע "לפיד"), שהשתלטו על מרוקו ואלג'יריה, והביסו את הגרמנים והאיטלקים בלוב ובתוניסיה. במאי 1943 הייתה צפון אפריקה בידי בעלות הברית.
- ב. הקרב בסטלינגרד – במשך כשישה חודשים ניסו הגרמנים לכבוש את העיר סטלינגרד, שבדרום רוסיה. לאחר קרבות קשים בהם נהרגו מאות אלפי חיילים, ובסיוע החורף הקשה, כורת הכוח הגרמני וכל המלאים שלו אזלו. מפקדו ביקש להיכנע אך היטלר הורה לו להילחם עד לכדור האחרון. למרות זאת נכנע הכוח בפברואר 1943 והצבא הרוסי החל להתקדם מערבה. גבורת הלוחמים הרוסים בקרבות על העיר הפכה לסמל ועודדה את לוחמי צבאות הברית כולם.

סעיף ב'

– הקריאה למרד בגטאות נשמעה דווקא בשנים 1942-1943 מפני שבשנים אלה השתנתה מדיניות הנאצים כלפי היהודים – מעבר מגטאות לפתרון סופי והשמדה המונית של היהודים במחנות השמדה. בינואר 1942 התקיימה ועידת ואנזה, שתיאמה את הפתרון הסופי של היהודים במחנות ההשמדה. כשהיו המחנות מוכנים והתיאום הושלם – החלה ההשמדה במחנות. כאשר הבינו היהודים, בעיקר מנהיגי תנועות הנוער, כי המדיניות שינתה כיוון והכיוון היחיד הוא מחנות ההשמדה, בחרו חלקם למרוד – לבחור במוות מכובד, לכתוב את ההיסטוריה של עצמם ולא למות כצאן לטבח.

ניתן להביא מקור מספר הלימוד המבטא פעולות מרד, בשנים בהן עוסקת השאלה, או מקור המבטא את ההשמדה ההמונית בשנים אלה.

– שתי סיבות מדוע לא כל תושבי הגטאות תמכו בהחלטה לצאת למרד:

- א. האמונה כי כל זמן שהגטו קיים, יש ליושביו סיכוי להישאר בחיים. היהודים היו בטוחים שגרמניה לא תנצח בסופו של דבר, והם יינצלו. מנגד, ברור שמרידה בגטו משמעה חיסול מידי. היהודים לא ידעו מתי יחוסל הגטו (מועד החיסול הסופי היה ידוע רק לנאצים). כל זמן שהגטו היה קיים, נשמרה התקווה להצלה. יהודים רבים האמינו כי הנאצים זקוקים להן כעבדים ולכן המשך תפקידו של הגטו כספר כוח עבודה, מובטח.
- ב. תנאי החיים הקשים בגטו: רעב, מחלות, צפיפות, אובדן בני משפחה באקציות, אובדן תקווה. כל אלו התישו את תושבי הגטו גופנית ונפשית, ויצרו אדישות וייאוש שבלמו את היכולת להתנגד.

פרק שני – לאומיות וציונות

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 4-6

שאלה 4 – צמיחת הלאומיות

סעיף א'

– שניים מן הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19, הבאים לידי ביטוי במקור:

- א. השפעת הרעיונות החדשים – "...רוח האומה...שכל עם יש רוח ייחודית משלו, וכי דרושה לו צורת ממשל ייחודית משלו..." רעיונות ההשכלה והרומנטיקה חדרו לתוך איטליה – הרעיון כי לכל עם הזכות לחירות ולשוויון בין העמים, להיות ריבון של עצמו ולהשתחרר מעול שלטון זר, בצד זכותו לשמור על הייחוד הלאומי שלו;
- ב. השפעת כיבושי נפוליאון - בהמשך למהפכה הצרפתית, נפוליאון ערך מסעות כיבוש באירופה ועם הכיבוש מפיץ גם את רעיונות המהפכה: ריבונות, חירות, שוויון ואחוה. בכך, בהבטחותיו לשחרר עמים מהשלטון הזר והכובש, הוא זירז את התפתחות הלאומיות בארצות הכבושות. לאחר זמן קצר, חזר נפוליאון מההצהרות והחל גם הוא בניצול של האוכלוסייה המקומית והפך את המדינות שכבש למדינות חסות שנאלצות לשלם לצרפת מיסים, מחויבות לגיוס לצבא צרפת וציות לחוק הצרפתי. בכך יצר נפוליאון תהליך הפוך של התלכדות האומה מול השלטון הזר, נגדו עצמו ונגד צרפת. העמים הכבושים לחמו בנפוליאון בשם אותם רעיונות שהוא עצמו הפיץ: חירות שוויון – לפרטים ולאומה. "כל האיטלקים קידמו בברכה חמה את הצרפתים בבואם לאיטליה, ולראשונה בחייהם גילו עניין בגורלה ובייעודה של האומה... התעלמות מוחלטת מרוח האומה...לכל הרפובליקות החדשות באיטליה ניתנה החוקה הצרפתית..."

– שני גורמים שערכו את המאבקים של התנועות הלאומיות באירופה:

- א. גורם מהמקור: איטליה הייתה מחולקת למספר רפובליקות. הפיצול היה גורם מעכב למאבק והפך לאחד מהיעדים שלו "...לאחד את כל חלקי איטליה לרפובליקה אחת". חלוקה לנסיכויות וממלכות שונות אפיין אזורים רבים באירופה ובכך עיכב את היכולת שלהם להגיע להסכמה, לאיחוד ולהקמת מדינה מודרנית לאומית.
- ב. גורם נוסף: כוחה של הכנסייה – הכנסייה נאבקה ברעיון הלאומיות ובקדמה מתוך שאיפה לשמור על ההגמוניה שלה ועל שליטתה בציבור. למשל באיטליה, רומא הייתה ביתו של האפיפיור אך גם בירתה הטבעית של איטליה המאוחדת. האפיפיור חשש שהאיחוד האיטלקי יערער את מעמדו ויחליש את השפעתו הדתית. כמו כן חשש לאבד את השליטה על הממלכה שלו שהייתה גם בית וגם מקור פרנסה. הוא זכה לגיבוי רחב בארצות הקתוליות מחוץ לאיטליה ובעיקר בצרפת וכך הצליח לעכב את איחוד איטליה.

סעיף ב'

גורם אחד שעכב את צמיחת התנועה הציונית-האמנסיפציה –

במשך מאות שנים חיו היהודים באירופה בקהילות נבדלות ושמרו על אורח חיים דתי. הוטלו עליהם חוקים מגבילים (איסור על מגורים בערים באופן חופשי, על רכישת קרקעות, על מסחר חופשי או שירות בצבא ובמנהל הציבורי). בעקבות המהפכות והטעמת רעיונות ההשכלה קיבלו היהודים אמנסיפציה – שוויון זכויות חוקי – ברוב מדינות מערב ומרכז אירופה. בתמורה, היהודים נדרשו לנאמנות למדינה, למילוי חובותיהם כאזרחים שווים ולניתוק מן הקהילות הנפרדות בהן חיו.

בעקבות האמנציפציה עברו היהודים מספר תהליכים:

עיוור: האמנציפציה העניקה את הזכות לעבור ממקום למקום. אלפי יהודים עברו מן הכפרים והערים הקטנות לערים הגדולות. עיסוק במקצועות חופשיים: רפואה, עיתונות, משפטים, מרצים באוניברסיטאות, מוסיקאים, שחקנים, סופרים. במקצועות הללו יכלו היהודים להוכיח את כשרונם וחריצותם. יהודים רבים הלכו ללמוד בעיקר בשל השפעתה של תנועת ההשכלה היהודית, אשר תבעה שינוי בחינוך ושינוי ביחס היהודים למקצועות יצרניים (אם היהודים יהיו יותר יצרניים-יוכלו להשתלב טוב יותר). חילון וירידת מעמדה של הקהילה היהודית: היהודים, שעברו לערים הגדולות החלו להתנתק מן הקהילה היהודית ולהתרחק מן הדת. רבים מן היהודים ביקשו להיטמע בחברה האירופית והחלו להעניק לילדיהם חינוך כללי, החליפו את היידיש בשפת המדינה, שינו את לבושם ואימצו אורח חיים מודרני-מערבי.

האמנציפציה הובילה להשתלבות יהודים בחברה בכל התחומים ולשינוי מצבם הכלכלי, הם תפסו עמדות מפתח בכלכלה במדע ועוד. יהודים רבים האמינו כי מדובר בהשתלבות אמיתית וראו את חייהם באירופה כחיוביים וטובים, גם עם עולים מדי פעם גילויי שנאה וקנאה.

גורם ייחודי אחד שסייע לצמיחת התנועה הציונית – האכזבה מהאמנציפציה -

דחייתם של היהודים ע"י החברה האירופאית הייתה תוצאה של השתלבותם בעקבות אמנציפציה. ככל שהם השתלבו והתבססו בכלכלה, בפוליטיקה ובתפקידי מפתח, כך גברה יותר השנאה כלפיהם והם נחשבו למנצלים של החברה האירופאית. מצב זה עורר אכזבה מרה בקרב יהודים אשר ציפו כי האמנציפציה תפתח בפניהם אפשרות אמיתית להיות שווים בחברה. אכזבה זו יצרה בקרב חלק מן היהודים רגשות לאומיים יהודיים. הם סברו כי אם החברה אינה מאפשרת להם אזרחות אמיתית ומלאה במדינה בה הם חיים, אז ליהודים נחוץ פתרון לאומי משלהם בו יוכלו לממש את זכויותיהם האזרחיות במלואן.

יש להביא מקור מספר הלימוד המבטא את השתלבות היהודים באירופה או את גילויי השנאה כלפיהם.

שאלה 5 – מאפיינים מלכדים, דרכי פעולה של התנועות הלאומיות

סעיף א'

– שני מאפיינים המלכדים את בני אותו לאום, הבאים לידי ביטוי בכרטיס הציר:

א. **זיקה למולדת** - השטח בו נולד ו/או צמח הלאום. פיסת אדמה המעוררת רגשות של אהבה, געגוע, גאווה ואחדות. לשטח זה מיוחסת ההיסטוריה של העם. שטח זה נחשב ל"רכושם" של כלל בני הלאום כקבוצה ולא כאנשים פרטיים. בתמונה ניתן לראות את חומת הכותל המערבי בירושלים, את האזור החקלאי המתחדש על אדמות ארץ ישראל. התמונה יוצרת זיקה ברורה בין העם לארצו.

ב. **סמלים** - לכל לאום יש סמלים לאומיים רבים כמו הדגל, סמל המדינה, ההמנון והמטבע. גם ימי חג לאומיים ושמות של אישים המונצחים ברחובות הופכים למעין סמלים לאומיים. סמלים מהווים מוקד להזדהות, תחושת שייכות וכבוד, וגורם מאחד של בני הלאום (המדינה) בינם לבין עצמם. סמלים מייחדים את בני הלאום, מעניקים להם זהות משל עצמם ומגדירים אותם לעומת לאומים אחרים. בתמונה ניתן לראות מגן דוד ובתוכו אריה – סמלים יהודיים מובהקים.

– שני אתגרים ייחודיים לתנועה הציונית:

- א. **לתנועה הציונית הייתה מטרה ייחודית** - עיצוב מחדש של החברה היהודית, הבראה שלה, שחרור "מאורח החיים הגלותי" ויצירת "יהודי חדש" המחובר לאדמה, לעבודה ולהגנה עצמית. **בתמונה ניתן לראות** יהודי עובד אדמה. כיבוש האדמה והעבודה היו אתגר ייחודי של התנועה הציונית בארץ.
- ב. **שפה לאומית משותפת** – היהודים היו מפוזרים בעולם ודיברו בשפות רבות ומגוונות. העברית נחשבה שפת קודש ולא הייתה יכולת לנהל בה חיי יום-יום מודרניים. התנהל ויכוח האם היא תהפוך לשפה המשותפת הלאומית או שפות אחרות כמו היידיש למשל.

סעיף ב'

שני דפוסי פעילות המשותפים לתנועה הציונית ולתנועות הלאומיות באירופה בראשית דרכן:

- א. **פיתוח תודעה לאומית (רעיונות הזרם הרומנטי)** - חיזוק הזהות הלאומית. עשו שימוש ב: סמלים לאומיים, שפה לאומית מתעוררת (התנועה הציונית - חיזוק השפה העברית), ספרות ושירה המהללים את העבר המפואר, תיאור הכיסופים של העם למולדתו והזיקה שבין העם לארצו, חיזוק הקשר ההיסטורי בין הלאום לאדמתו.
 - ב. **פעילות פוליטית דיפלומטית** - כמו התנועה הציונית, ערכת קונגרסים, והקמת מוסדות מסייעים לדחיפת הרעיון הלאומי. מנהיגי תנועות לאומיות נעזרו בדרך כלל בכוחות מדיניים חזקים, כדי להשיג את יעדם הפוליטי באמצעות: בריתות, פיתוח יחסי תלות, ניצול אינטרס משותף ו/או מאבק נגד אויב משותף. הרצל עשה ניסיונות דיפלומטיים מול מעצמות אירופה, התנועה הציונית התלבטה במי לתמוך במהלך מלחמת העולם הראשונה, הישג הצהרת בלפור.
- יש להביא מקור מספר הלימוד המייצג קונגרס או מוסד, סמל לאומי או מאפיינים לאומיים אחרים.*

שאלה 6 – התנועות הלאומיות – מטרות ופעולות

סעיף א'

התנועה האיטלקית –

המצב המדיני - במהלך המאה ה-18 כבש נפוליאון את האזור כולו וחילק אותו לשלוש ממלכות. עם הכיבוש נחשפו האיטלקים לרעיונות המהפכה הצרפתית. איטליה עד האיחוד מחולקת לשמונה אזורים פוליטיים נפרדים מדרום לצפון. כל אחד מהאזורים היה תחת שלטון שונה – הממלכות הצפוניות בשלטון ישיר של אוסטריה או דוכסים אוסטרים, הדרום בשלטון בית מלוכה ממוצא ספרדי ואילו מדינת האפיפיור תחת שלטונו הדתי של מנהיג העולם הקתולי. רק ממלכת פיימונט-סרדיניה נשלטה ע"י בית מלוכה ממוצא איטלקי.

באיטליה פעלו שני זרמים פוליטיים – זרם מלוכני ששאף להקים באיטליה מונרכיה חוקתית וזרם רפובליקני ששאף להקים איטליה דמוקרטית וליברלית.

המצב החברתי – כלכלי – חלוקת איטליה יצרה פערים ושונות בתרבות ובמצב הכלכלי של האיטלקים שחיו בכל ממלכה – הצפון היה מתועש וקרוב יותר לתרבות האירופאית, בעוד הדרום חקלאי וקרוב יותר לתרבות הים-תיכונית.

השפעת המציאות הזו על מטרות המאבק האיטלקי הייתה הצבת מטרת האיחוד בראש המטרות – סילוק השלטונות הזרים מכל שטח "המגף האיטלקי" ואיחוד הממלכות תחת שלטון איטלקי עצמאי. אחד מיעדי תנועת "איטליה הצעירה" אותה הקים מציני בשנת 1831 היו לפעול לאיחוד נסיכויות איטליה. התנועה פעלה להמשך גיבוש ועיצוב הזהות הלאומית האיטלקית.

סעיף ב'

– אחת ממטרות התנועה הציונית הבאה לידי ביטוי במקור:

לתנועה הציונית הייתה מטרה ייחודית - עיצוב מחדש של החברה היהודית, הבראה שלה, שחרור "מאורח החיים הגלותי" ויצירת "יהודי חדש" המחובר לאדמה, לעבודה ולהגנה עצמית. כפי שאומר מוצקין – "...תחייה גופנית מסויימת...ניכרת זריזות רבה בתרגילי גוף, למשל ברכיבה, בירייה, מה שאין למצוא לחלוטין אצל יהודי הגולה".

– שתי פעולות שנקטו העולים באץ ישראל בשנים 1881-1914 כדי לקדם מטרה זו:

- א. הקמת התיישבות חקלאית עצמאית – הן המושבה והן הקבוצה היו צורות התיישבות חדשות בנוף של ארץ ישראל. צורות התיישבות חקלאית, בה שאפו העולים לממש עבודה עצמית שלהם בחקלאות על כל ענפיה.
- ב. הקמת ארגון השומר – ארגון שקם בשנת 1909 שמטרתו הייתה שמירה על מושבות ארץ ישראל מפני שוד וגזל. השומרים, לבושים כערבים ורכובים על סוסים ייצגו נכונות להתמודד עם הסכנות ללא פחד תוך הקרבה עצמית, אומץ לב ומיומנות בנשק. כך תרם הארגון רבות להפחתת נוכחות השומרים הערבים ולחיזוק "היהודי החדש". הם קיימו מיוני קבלה קשים ואימונים קשים אף יותר. אך במקביל, לא ויתרו על רעיון העבודה וההתיישבות. הם קיבלו על עצמם משימות של החזקת קרקע, עיבודה, הכשרתה והשמירה עליה. אנשי "השומר" הבינו, כי השמירה העברית, בדומה לעבודה העברית, היא חלק בלתי נפרד מדמות היהודי החדש, הלוחם, היועד לאחוז בנשק ולדאוג לעצמו. הם התחייבו לעבוד שנה בחקלאות כחלק ממשימות הארגון והתנו את העסקתם במושבות בהעסקת פועלים עבריים בלבד.

פרק שלישי – המאבק על הקמת מדינת ישראל

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 7-9

שאלה 7 – המאבק במדיניות בריטניה בארץ ישראל (1945 – 1947)

סעיף א'

מטרות ההעפלה הבאות לידי ביטוי בכל אחד מן התצלומים:

- תצלום 1 – אוניית מעפילים – בתמונה רואים אונייה עמוסת מעפילים בצפיפות גדולה והיא נושאת שלט המעביר מספר מסרים:
 - מסר הקושר את המעפילים לתופת השואה – "שרדנו את היטלר..." אחת ממטרות ההעפלה היו להציל את שארית הפליטה של שורדי השואה באירופה;
 - מסר הקושר בין העם לארצו – "דבר לא ימנע מאיתנו להגיע לארץ מולדתנו" מטרת העפלה הייתה להבהיר את עוצמת הקשר בין העם לארץ, היא ביתו של כל יהודי ולכן שעריה צריכים להיות פתוחים עבורו;
 - מסר המבהיר את חפות המעפילים – "הדם על ידיכם אם תירו על אונייה בלתי חמושה זו" – מסר הפונה ליחסי הכוחות הלא הוגנים שבין הבריטים ליישוב ולמעפילים, מסייע בהעלאת המצוקה היהודית על סדר היום בעולם ומשחיר את המדיניות הבריטית הקשה נגדם.
 - מספר העולים הרב על הספינה משקף גם את המטרה של חיזוק היישוב והצורך הדחוף בהגדלתו.
- תצלום 2 – הורדת פצוע מאקסודוס:
 - מבהיר את עוצמת הקשר בין היהודי לארצו – המוכנות להיאבק עליה ולהיפגע למען העלייה אליה;
 - משקף את יחסי הכוחות הלא הוגנים מול הבריטים ובכך מכפיש את המדיניות הבריטית נגד המעפילים החפים מפשע.
 - אולי ניתן לראות באיש הפצוע צעיר חדור אידיאלוגיה ציונית – אותה אוכלוסייה שרצו מנהיגי הציונות לראות בארץ על מנת לחזק את היישוב מול האתגרים איתם הוא מתמודד.

סעיף ב'

- מטרות המאבק צבאי בתקופה זו:
 - מאבק אלים ומשפיל, יגבה מהבריטים כוח צבאי ותקציב שאינם יוכלו לעמוד בו, בעיקר בתהליך ההתאוששות לאחר מלחמת העולם השנייה, ויגרור ביקורת חזקה מבית שתזרז את סיום המנדט מיוזמה בריטית.
 - יש להביא מקור מספר הלימוד המשקף כל אחת מהפעולות הצבאיות כמו ליל הגשרים, הרכבות, או פעולות הפורשים.
- מטרות המאבק בתחום ההתיישבות בתקופה זו:
 - א. קביעת עובדות בשטח: הרחבת מעגל ההתיישבות וע"י כך קביעת הגבולות העתידיים של הארץ.
 - ב. הוכחת בעלות על הארץ, ובכך הוכחת רצינות היישוב להקים מדינה בעתיד הקרוב.
 - ג. שיקולים ביטחוניים: יצירת גושי התיישבות על מנת למנוע בידוד וניתוק של ישובים מרוחקים.
 - ד. המשך פיתוח כלכלי של הארץ.
 - יש להביא מקור מספר הלימוד המבטא התיישבות בברייה או 11 הנקודות הנגב, מפה או תמונה.

שאלה 8 – העברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם, תכנית החלוקה

סעיף א'

– שלושה מן השיקולים שהניעו את בריטניה להעביר את שאלת א"י לאו"ם, הבאים לידי ביטוי במקור:

- א. פעילות המחתרות (אצ"ל, לח"י וההגנה) התישו את בריטניה: פעולות ההתיישבות וההעפלה שנגדו את מדיניות הספר הלבן ופעולות הטרור שביצעו כנגד השלטון - "על אף הטרור...תנאים קשים ביותר. גורם מסוכן אחד במצב הקיים הוא העלייה הבלתי חוקית...וסיוע...מצד כמה מדינות...החופש הניתן להשתמש בכל האמצעים... כדי להכשילה..."
- ב. בריטניה נאלצה להשקיע כספים רבים בכדי להחזיק את הצבא בא"י ולהתמודד עם פעילות המחתרות בה. העלויות הגבוהות הפכו לא כדאיות לאחר המלחמה, תקופה בה בריטניה ניסתה לשקם את עצמה כלכלית. בנוסף, הצורך להחזיק מספר חיילים גדול בארץ לא היה משתלם וגרם להתנגדות בקרב האזרחים הבריטים בעיקר כאשר המאבק גבה חיים - "ארץ ישראל עלתה לנו במחיר יקר. היא עלתה לנו בחייהם של מאות מבחורינו...אינה יכולה לשאת בעול שהוא כבד לכל שלטון מנדטורי..."
- ג. הבריטים מעוניינים להימנע מפגיעה ביחסיהם עם העולם הערבי - לאורך כל שנות המנדט סברו הבריטים כי התמיכה שלהם ביישוב היהודי בארץ פוגעת ביחסיהם עם העולם הערבי, עולם רב עוצמה ומשאבים בו הם מעוניינים. לכן הספרים הלבנים שיקפו תהליך רציף של התרחקות מהצהרת בלפור והבטחותיה - "...דבר הגורם התרגשות גדולה בעולם הערבי ומביא בעקבותיו השפעות בלתי אחראיות שקשה להשתלט עליהן..."

– הרצון הבריטי לשמור על יחסים טובים עם מדינות ערב, וגם עם היהודים, גרם להם להימנע בהצבעה על תכנית החלוקה.

סעיף ב'

- הנהגת התנועה הציונית תמכה בתכנית החלוקה מפני שזו אפשרה לה סוף-סוף להקים מדינה יהודית בארץ ישראל. החלטת האו"ם הייתה הכרה בינלאומית והיסטורית בקשר שבין עם ישראל לארץ ישראל ובזכותו להקים מדינה יהודית בארץ. לכן, למרות כל הקשיים שהיו בתכנית המוצעת, בחרה מנהיגות התנועה לתמוך בהחלטה ולקבלה בגילויי שמחה גדולים.
- "הוועד הערבי העליון" התנגד לתכנית מכיוון שראה בארץ ישראל את מולדתו ודחה הקמת מדינה יהודית במרחב, גם עם רק על "חלק" משטח המנדט.
- יש להציג מקור מספר הלימוד המשקף את השמחה על תכנית החלוקה, או את תחילת פעולות האיבה של ערב"י ישראל עם פרוץ מלחמת העצמאות.

שאלה 9 – מלחמת העצמאות

סעיף א'

שלוש סיבות לכך שהתנהל דיון במנהלת העם בעניין מועד ההכרזה על הקמת מדינת ישראל:

- (1) איום מדינות ערב - מדינות ערב השכנות הציבו אולטימטום בו הצהירו כי במידה והיהודים יממשו את החלטת האו"ם ויכריזו על מדינה ריבונית בא"י, הן יפלוש אליה ויפעלו לחיסולה.
- (2) הדרישה האמריקנית לדחיית החלטה האו"ם - באמצע מרץ 1948, כחודשיים לפני סיום המנדט והפלישה הצפויה של ארצות ערב נסוגה ארה"ב מתמיכתה בתוכנית החלוקה. מחלקת המדינה האמריקאית שלא הייתה שלמה עם מדיניותו הפרו ציונית של נשיא

ארה"ב טרומן ניצלה את התלקחות האש בארץ כדי להציע פתרון חדש לסכסוך - "משטר נאמנות זמני" מטעם האו"ם, כדי לתת ליהודים ולערבים הזדמנות נוספת להגיע לפתרון מוסכם.

(3) **חשש מהתנגדות המחחרות** - אצ"ל ולח"י, לסמכות ומרות "מנהלת העם" - נציגי מנהלת העם חששו שהאצ"ל והלח"י לא יסכימו להשתלב במסגרת המדינית החדשה העומדת לקום וימשיכו בקיום עצמאי ואף בהתנגדות פעילה להנהגת היישוב, פעולות שעלולות להוליד מלחמת אחים, במקביל לחימה בצבאות ערב. כל זאת מאחר ובתקופה זו רבו פעולות עצמאיות של המחחרות שהובילו להתדרדרות היחסים עם הבריטים כגון כיבוש דיר יאסין במסגרת מבצע "נחשון" והתחקירים על טענות הטבח שבוצע בכפר. **יש להביא מקור מספר הלימוד המבטא את אחד הטיעונים.**

סעיף ב'

שתי עובדות היסטוריות המנמקות את הטענה כי בשלב המלחמה הפנימית עבר הצד היהודי ממגננה ליוזמה והתקפה:

א. עם פרוץ המלחמה הפנימית מצא עצמו היישוב במגננה. אופן הפעולה של הערבים היה תקיפת שכונות יהודיות בערים המעורבות, תקיפת יישובים מבודדים ומלחמה על הדרכים וצירי התנועה. מבחינת הערבים כל מטרה יהודית הייתה לגיטימית לתקיפה: באר, פרדס, שכונה או יישוב, הולכי רגל, אמצעי תחבורה. למשל אירוע שיירת יחיעם - שיירת אספקה שיצאה ב-27 במרץ 1948 מנהריה לקיבוץ יחיעם, נקלעה למארב והותקפה על ידי בנופיות וכפריים מהסביבה. בהתקפה נהרגו 46 אנשים.

ב. ממגוון סיבות בחר היישוב לעבור בתחילת אפריל למתקפה, שנפתחה במבצע "נחשון" - הראשון מבין סדרת המבצעים הצבאיים היוזמים במסגרת תכנית ד'. המבצע נועד להשתלט על הכפרים הערבים החולשים על הדרך לירושלים ולהבטיח את תנועת השיירות לאורך הדרך במטרה להסיר את המצור מעל העיר בה חיו כמאה אלף יהודים. מעבר לכך היה מעמדה של העיר בעל חשיבות מרכזית ליישוב היהודי. למבצע רוכזו כ-1,500 לוחמים וציוד רב.

שתי עובדות היסטוריות המנמקות את הטענה כי בשלב המלחמה הסדירה עבר הצד היהודי ממגננה ליוזמה והתקפה:

א. עם הכרזת המדינה, במאי 1948, פלשו צבאות מדינות ערב לשטחה של מדינת ישראל. מדינת ישראל נמצאה שוב במגננה. בעקבות הפלישה הערבית, נפלו בשבי או פונו יישובים בכל הגזרות. בסיום שלב זה, היו צבאות מדינות ערב עמוק בשטח המדינה היהודית (כפי שסוכמה ע"י תכנית החלוקה): הנגב נותק, העיר העתיקה הייתה בידי הירדנים ומרבית הגליל היה בשליטה של מדינות ערב. אירוע מדגים ניתן לראות בנפילת קיבוץ ניצנים לידי הצבא המצרי.

ב. את חודש הפלישה סיימה הפוגה שהוסכמה ע"י שני הצדדים. עם סיומה חודשו הקרבות, אך הפעם נטל צה"ל את היוזמה ופתח בהתקפות בשתי חזיתות - הצפונית והמרכזית, בעוד כוחותיו ממשיכים לבלום בחזית הדרום. הקרבות נמשכו בין 9-19 ביולי 1948, ולכן כונתה התקופה "קרבות עשרת הימים".

במסגרת הקרבות הצליח צה"ל לכבוש את הגליל התחתון, ומגוון יעדים בשפלה - לוד רמלה, ושטחים מדרום ללטרון שהרחיבו את הפרוזדור העלייה לירושלים.

פרק רביעי – סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 10-13

שאלה 10 – תהליך הדה-קולוניזציה, גורל היהודים בארצות האסלאם

סעיף א'

תהליך הדה-קולוניזציה הוא תהליך שהביא בהדרגה לסיום שליטת המעצמות על המושבות מעבר לים, והקמת מדינות עצמאיות בארצות אלה. התהליך התרחש בכל אזור בו היה קיים שלטון קולוניאליסטי.

שתי דוגמאות בהן תהליך הדה-קולוניזציה בא לידי ביטוי במקור:

- א. התפתחות רעיון הלאומיות בעמים הנשלטים – "האם לא נילחם בעד חירותנו? ...מדוע יכבדו אותנו על ידי ניצול וכפייה? מדוע לא נהייה עצמאיים?" העמים שחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו לרעיון הלאומיות שכבר היה מושרש בקרב האירופאים. המפגש עם האוכלוסייה האירופאית, הביא לפיתוח תודעה לאומית עצמית בקרב העמים המקומיים. לאלה ניתן להוסיף את השפעת התנאים הקשים תחת השלטון הזר.
- ב. הקמת תנועות לאומיות שנאבקו בשלטון – "בפעם הראשונה בהיסטוריה של המושבה, מכללות מושבות מסיבות פוליטיות." בארצות שהיו תחת שלטון המעצמות הקולוניאליות קמו תנועות לאומיות שניהלו מאבק עיקש, ולעיתים ממושך ואלים, נגד השלטון הזר. מאבקים אלה הסבו למעצמות אבידות ונזקים, והתישו את כוחן.

סעיף ב'

– **ההשפעה של מלחמת העצמאות בישראל על היחסים בין יהודים ובין מוסלמים בארצות האסלאם** –

- א. **המעגל הראשון:** מדינות שהשתתפו ישירות במלחמה נגד ישראל (1947-1949) – מצרים, סוריה, לבנון ועיראק. במדינות אלה הייתה למלחמה השפעה ישירה וקשה על מצב היהודים. בולטת במיוחד מצרים, בה התערער לחלוטין בסיס הקיום של היהודים: כ-600 מתוכם נאסרו ורכוש רב הופקע. במדינה אף היו פרעות ביהודים שהביאו להרוגים ופצועים רבים.
- ב. **המעגל השני:** מדינות שלא נלחמו נגד ישראל (איראן, תורכיה, תימן, ומדינות צפון אפריקה). גם במעגל זה נתנה המלחמה את אותותיה, אך בעוצמה פחותה. בלוב לדוגמה, התחולל ביוני 1948 גל אלימות קשה נגד היהודים.

יש להביא מקור מספר הלימוד, המבטא יחס מוסלמים ליהודים באחת מארצות האסלאם.

– **גורם נוסף שהשפיע על היחסים בין יהודים למוסלמים באחת מארצות האסלאם – עיראק** –

השפעות הדה-קולוניזציה: הקהילה היהודית נהנתה מתקופת שלטון המנדט הבריטי בעיראק ופרחה תחתיו. באותה תקופה חיו בעיראק כ-120 אלף יהודים. מעמד המשפטי היה זהה למעמדם של המוסלמים. ליהודים ניתנו חמישה מושבים בפרלמנט, זכות לנהל מערכות חינוך ודת עצמאיות ואפשרות לשרת במשרות מטעם השלטון. הבריטים פתחו אפשרויות כלכליות רבות בפני היהודים (לכן היהודים קיוו שהשלטון הבריטי ימשך זמן רב ואף חתמו על עצומה לשם כך). כאשר עיראק קיבלה עצמאות חלקית בשנות השלושים, החלה אפליה כנגד היהודים ומעמדם הורע. רבים מהם נושלו ופוטרו ממקומות עבודתם. שינוי השלטון והחזרתו לידיים עיראקיות החמיר את מצבם – הם זוהו עם השלטון הקולוניאלי והתקשו להסתגל לתרבות הערבית שהוחזרה. ככלל שהעמיק והוטמע השלטון המקומי, הלכה וגברה השנאה ליהודים והם סבלו מפרעות ודחיקה חברתית.

שאלה 11 – עלייה וקליטה בשנות החמישים והשישים של המאה ה-20

סעיף א'

דפוס העלייה הבא לידי ביטוי במקור הוא עליית הצלה –

1. "...היו מהומות בעדן וגם מצב היהודים בתימן הורע...נטלו בייאושם ובאימתם את גורלם בידיהם לבסוף וברחו..."
2. "...בכל יום ויום הוטסו לישראל...רכבת אווירית..."

עם הקמת המדינה והחמרת יחס האוכלוסייה המקומית בארצות האסלאם ליהודים, הנהיגה ישראל מדיניות "חיסול גלויות" ופעלה למנוע פגיעה בביטחונם של היהודים ופעולה להציל יהודים הנמצאים בסכנה קיומית. במצב זה גברו צורכי העולים על יכולת הקליטה של המדינה הצעירה ועשו הכל על מנת להביאם לארץ בבטחה. במקור ניתן לראות את התדרדרות המצב של יהודי תימן, בצד פעולת מדינת ישראל ויהדות העולם להביאם לארץ בבטחה.

מאפיינים של דפוס עלייה אחר שנקטה מדינת ישראל בתקופה זו: עלייה מבוקרת - הדרגתית וסלקטיבית -

העלייה המבוקרת היא עלייה של יהודים שלא הייתה סכנה מיידית לביטחונם.

כיוון שממדי העלייה יכולים להיות המוניים, ומערכות הקליטה עלולות לקרוס, השאיפה הייתה לנהל תהליך עלייה מבוקר.

מטרת העלייה המבוקרת הייתה להעמיד את **צורכי המדינה הנבנית על פני הלחצים מהתפוצות**. מדיניות הבקרה הייתה מנוגדת למדיניות "השערים הפתוחים" שהונהגה בישראל עד אז, והיא נחשבת לבעייתית גם מבחינה מוסרית.

המדינות שמהן התבצע תהליך העלייה המבוקרת הן: תוניסיה, איראן ותורכיה. במדינות אלו לא נשקפה סכנה קיומית ליהודים.

- **בשלב הראשון** נבחרו מועמדים לעלייה מבין מי שעמדו בתנאים הבאים: גיל, מספר נפשות במשפחה וכשירות בריאותית. המשמעות: שהמדינה ערכה **סלקציה** והעדיפה להביא ארצה תחילה את מי שנחשבו בעיניה ככשירים לעבודה ולא יהיו לנטל כלכלי על המדינה.
- **בשלב השני** החל תהליך של ריכוז יהודי-הכפרים בערים, כדי להתכונן למצב שבו עלולים חיי יהודים להיות בסכנה. מצב זה היה כרוך בעוגמת נפש כתוצאה ממניעת העלייה לארץ והחזקתם בריכוז בערים לזמן לא מוגדר.
- **השלב השלישי** כלל טיפול בריאותי ביהודים המקומיים לקראת עלייה. בחלק מן הארצות סבלו היהודים ממחלות קשות ומדבקות, והחלמתם הייתה תנאי לעלייתם. לשם כך הוקמו מחנות מיוחדים לטיפול ביהודים.

סעיף ב'

הבעיה שניסתה מדינת ישראל לפתור באמצעות מדיניות "כור ההיתוך" היא:

- לאחר הקמת המדינה נקלט מספר חסר תקדים של עולים וממספר גדול של מדינות ותרבויות והיה חשש שלא ניתן יהיה להתמודד עם אתגרי המדינה ללא אחידות בין אזרחיה.
- הזהויות השונות נתפסו כאיום על הזהות שכבר נוצרה בארץ (במיוחד כשקיימות שלל זהויות משלל מדינות) ועלה חשש שהעולים ישנו את אופייה של המדינה שהתגבש ע"י החלוצים.
- נוצר צורך ליצור זהות חדשה למדינה חדשה. חלק מבניית זהות חדשה הוא שלילת הזהות הקודמת של כל התושבים.

הקושי שנוצר בעקבות המדיניות:

קיימים פגמים רבים בשיטת כור ההיתוך. השאיפה של החברה והממסד במדינת ישראל לייצר דמות ישראלי חדש - "הצבר", פגעה קשות במסורת ובאורח החיים של העולים. האמונה כי קיים מדרג תרבותי: התרבות של "היהודי החדש" שנוצרה בארץ בימי העלייה השנייה,

טובה יותר מהתרבויות האחרות מהן הגיעו העולים החדשים- יצרה סטריאוטיפים שליליים על העולים ומדרג חברתי בעייתי. ההפרדה בין הוותיקים לעולים, בעיקר עולי מדינות האסלאם התרחבה והעמיקה והפכה לפער עדתי שנוכחותו קיימת עד היום.

הבעיה שניסתה מדינת ישראל לפתור באמצעות הקמת המעברות היא:

המעברות היו מענה לבעיית הדיור החמורה שנוצרה בארץ – לא היה היכן לשכן את אלפי העולים שהגיעו בטווח זמן קצר מאוד, למדינה צעירה הנמצאת בתהליכי בנייה. המעברות היו שיכונים זמניים בהם התגוררו העולים באוהלים, פחונים או צריפים, תוך קבלת סיוע מהמדינה, עד אשר יגיעו לשיכון קבע. כשני שלישים מתושבי המעברות היו יוצאי מדינות האסלאם.

הקושי שנותר בעקבות הקמת המעברות:

ראשית היו קשיים רבים במעברות עצמן: בשנים הראשונות לא חוברו מבני המגורים במעברות לרשתות המים והחשמל. המים למעברה סופקו בכמה בריחים מרכזיים כך שבממוצע הייתה מקלחת אחת לכל 16 בני אדם. המבנים הזמניים לא התאימו למגורי קבע אך זמן השהייה במעברה הלך והתמשך. בנוסף, לא הוקמו מספיק בתי ספר בשל מחסור במבנים נאותים וציוד נדרש. היו חסרים מורים מוסמכים שיתמודדו עם הקושי בהוראת העולים וקשיי השפה. כך נוצר פער בין האוכלוסייה במעברות לבין זו שהתגוררה במסגרות התיישבות אחרות. בשנות ה-50 החל פירוק הדרגתי של המעברות, ומעבר לקליטת עולים בעיירות פיתוח ברחבי הארץ. שם המשיכו בעיות אחרות - קליטת העולים בעיירות הפיתוח לקתה בחסר – הן מבחינה חברתית והן מבחינה מקצועית. העולים הושארו כקבוצה נבדלת, שזכתה ליחס מזלזל מצד ותיקי הישוב. כמו כן, העולים עברו הסללה מקצועית לפי צרכי המדינה ולא לפי כישוריהם או רצונותיהם.

שאלה 13 - מלחמת יום הכיפורים (1973)

סעיף א'

– הנסיבות בהן פרצה המלחמה

- מלחמת ששת הימים הסתיימה בניצחון מוחלט של ישראל על שכנותיה ובהרחבת שטחה של המדינה על חשבון – ממצרים נכבשו חצי האי סיני ורצועת עזה ומסוריה – רמת הגולן.
- בין השנים 1970-1972 פנה סאדאת לאו"ם ולאמריקאים מספר פעמים בבקשה להיכנס למשא ומתן עם ישראל. בכל הפעמים הציג דרישות מקדימות לשיחות - נסיגה מלאה מסיני ועזה והשגת פתרון צודק לפליטים הפלסטינים. ממשלת ישראל הודיעה כי היא מוכנה למו"מ אך ללא תנאים מוקדמים או התחייבות מראש על גבולות סופיים. לאור הפערים הגדולים בין העמדות, ננטשו יוזמות המו"מ. בשנים אלו איים סאדאת מספר פעמים שיצא למלחמה נגד ישראל ואף הכריז כי הוא מוכן להקריב מיליון חיילים כדי להחזיר את האדמות המצריות – אף אחד מהאיומים לא יצא לפועל.
- בסוף ספטמבר 1973, נפגשה ראש הממשלה גולדה מאיר עם המלך חוסיין שהזהיר אותה כי עומדת לפרוץ מלחמה. גולדה הציגה את המידע בפני ראש אמ"ן ושר הביטחון שעדיין היו סבורים שמדובר באיום בלבד.
- בתחילת אוקטובר '73, היה ידוע למודיעין הישראלי על היערכות המצרים בכוח גדול לקראת תרגיל. לכן, כאשר רוכזו כוחות בקו התעלה, ההערכה הייתה כי מדובר בהכנה לתרגיל, והסבירות שתפרוץ מלחמה נמוכה.
- במקביל, דיווחו מקורות במצרים כי משפחות היועצים הסובייטים יצאו באופן חפוז מהמדינה. רק חלק מאנשי המודיעין הישראלי קישרו את המהלך הזה לפתיחה אפשרית בלחימה. ביום שישי ה-5 באוקטובר, בשעה 17:00, פוענח מברק שנשלח לסובייטים ובו הסבר כי יציאת המשפחות היא לאור הכוונה לפתוח במלחמה על ישראל. המידע נשאר באמ"ן ולא הגיע למקבלי ההחלטות.

- ביום כיפור שחל בשבת ה-6 באוקטובר, בשעה 03:50, התקבלה הודעה ממרגל מצרי אמין שבשעה שש בערב של אותו יום, תפתח מלחמה בשתי החזיתות. ההודעה הועברה לראש הממשלה.
 - בשעה 08:05 התקיימה התייעצות בראשות ראש הממשלה והשתתפות שר הביטחון, הרמטכ"ל, ראש אמ"ן ויועצים נוספים. הוחלט לכנס ישיבת ממשלה בצהריים.
 - שגריר ארה"ב עוזקן ע"י ראש הממשלה במידע והובטח לו כי אין לישראל כוונה לפתוח במכת מנע ויש לה בטחון גמור בניצחוננו הצפוי.
 - בשעה 12:00 כונסה ישיבת חירום של הממשלה, וזו החליטה שלא לצאת למכת מנע העלולה להתפרש כפתיחת מלחמה. הוחלט להתחיל בגיוס מילואים כדי לקדם את פני ההתקפה.
 - בשעה שתיים בצהריים, תוך כדי הישיבה, נשמעה אזעקה ופרצה המלחמה.
- **מהלכי המלחמה המתוארים במפה** - עם פרוץ הקרבות חצו המצרים את התעלה, כבשו את קו המוצבים שלאורכה – קו ברלב והתקדמו כ-10 ק"מ לתוך שטח סיני. חיילים רבים נהרגו ורבים נפלו בשבי המצרי. במקביל נכנסו כוחות סוריים לתוך רמת הגולן וכבשו בה שטחים.

– שתיים מן הנסיבות שהצגתי שאפשרו את מהלכי המלחמה –

- א. ההבנה הישראלית כי הפעילות הצבאית המקדימה של המצרים היא תרגיל בלבד וכי הסבירות שתפרוץ מלחמה היא נמוכה.
- ב. ההחלטה הישראלית בישיבת החירום שלא לצאת למכת מנע וההתחלה המאוחרת בגיוס המילואים.

סעיף ב'

השפעת מלחמת יום הכיפורים על מדינת ישראל בתחום המדיני-בטחוני:

- הגברת התלות של ישראל בארה"ב - עקב המחיר הכבד של המלחמה בנשק והנזק הכלכלי הכבד, גברה התלות של ישראל בסיוע צבאי, כלכלי ודיפלומטי מצד ארה"ב.
- עם תום המלחמה החל צה"ל בתהליך הפקת לקחים ולמידה. בעקבותיה שונה מבנה הצבא – קמו יחידות וחילות חדשים (למשל הקמת חיל השלישות), וחיל המודיעין שינה את דרך פעולתו כך שתמנע "מחדל" נוסף. צה"ל נדרש לרכש חדש לאור הציווד הרב שנשחק במלחמה.
- המלחמה סללה את הדרך להסכם השלום: מלחמת יום הכיפורים ("מלחמת אוקטובר" בפי המצרים), החזירה לעם המצרי את גאווה הלאומית. מצרים ראתה ב"מלחמת אוקטובר" ניצחון צבאי וחגגה מאז בכל שנה במצעד צבאי. הנשיא סאדאת זכה למעמד של מנהיג חזק ומצליח, שהצליח לשבור את מיתוס העליונות הצבאית של ישראל. מצרים הגיעה להישגים ב"הסכמי הפרדה" (הסכמי סוף המלחמה) בין הצדדים: ישראל נסוגה 30 קילומטר מתעלת סואץ, ניתנה שליטה מלאה למצרים על התעלה ופתיחתה למעבר כלי שיט. הסכמים אלה, יחד עם הגאווה המצרית על תוצאות המלחמה, הכשירו את דעת הקהל המצרית לפתיחת שיחות שלום עם ישראל. מטרת שיחות השלום הייתה להחזיר את סיני לשליטה מצרית, לאחר שהתבהר כי הסיכוי להחזירה במלחמה אינו גבוה. תהליכים אלו הובילו לביקורו ההיסטורי של סאדאת בירושלים ב-1977 ולחתימת הסכם השלום בין ישראל למצרים ב-1979.

השפעת מלחמת יום הכיפורים על מדינת ישראל בתחום החברתי-פוליטי

- **נפגעה תחושת הביטחון והאמון במערכת הביטחון ובהנהגה המדינית.** החברה הישראלית עד כה אופיינה בתחושת סולידריות גבוהה וגם אם נפרצו בה סדקים הם טושטשו ע"י תחושת אמון גדולה בהנהגה ובדרכה. המלחמה היוותה שבר שאפשר לתחושות חוסר האמון לפרוץ ולאחריה הממשלה והצבא היו נתונים לביקורת ציבורית יסודית. כמו כן, התערער האמון בשורה של אישי ציבור בצבא ובדרג הפוליטי (בראשם ראש הממשלה גולדה ושר הביטחון משה דיין).
 - **הופעת תנועות מחאה:** החלו להופיע תנועות מחאה שאנשיהן היו קצינים וחילים שחזרו מן המלחמה. אחד ממובילי תנועות המחאה היה סרן מוטי אשכנזי, שהיה מפקד מעוז היחיד בקו ברלב שלא נפל בידי המצרים. תנועות המחאה קיימו הפגנות וקראו להתפטרות הממשלה ואנשי מפתח בה. תנועות המחאה ביטאו את השבר שחל באמון שנתנו האזרחים בהנהגה המדינית והצבאית.
 - **התמודדות קשה עם השכול, עם השבויים והנעדרים:** נושאים כאובים אלו הפכו למרכזיים בציבור הישראלי. הוקם מרכז מיוחד לאיתור שבויים ונעדרים, ונעשו מאמצים רבים להתחקות על גורלם. מקומו של השכול בחברה החל להשתנות: החל שיח שבמרכזו השאלה האם כל מלחמה היא מוצדקת, והאם לא הגיעה העת למצוא דרך אחרת להתמודד עם שכנינו.
 - **שינויים במפה הפוליטית: ועדת אגרנט** פטרה את הדרג המדיני מאחריות למחדלי המלחמה, אך תנועות המחאה נגד הממשלה הביאה להתפטרות שר הביטחון משה דיין ולאחר מכן להתפטרות ממשלת גולדה מאיר. בנוסף, הביקורת הציבורית הנמשכת על הממשלה סללה את הדרך למהפך הפוליטי של 1977, בו עלתה לשלטון לראשונה מפלגת הליכוד בראשות מנחם בגין.
 - **הגברת הקיטוב בחברה הישראלית בעניינים מדיניים:** בחברה הישראלית גבר הקיטוב בין ימין מדיני, לשמאל מדיני. הימין - שקרא להגביר את האחיזה בשטחי יהודה ושומרון על ידי התנחלות רחבת היקף (נציגיו היו תנועת "גוש אמונים"). השמאל - קראו לווייתורים טריטוריאליים לערבים תמורת הסדר שלום (נציגיו היו תנועת "שלום עכשיו").
- יש להביא מקור מספר הלימוד המבטא אחת מהשפעות המלחמה על המדינה.**